

Stranické preference mladých lidí v České republice

Aleš Kudrnáč¹

Katedra politologie a evropských studií Univerzita Palackého, Olomouc

Youth Party Preferences in the Czech Republic. *The influence of early attitudes formed in childhood on adult political behaviour has led many scholars to examine political socialisation effects. To date there has been limited research on political socialization processes in post-communist countries. This paper presents party preferences of Czech youth and consequently focuses on the influence of two key channels of political socialization, i.e. the family and school, on the party preferences of young (pre- or first time) voters in the Czech Republic. Use is made of data from a unique large survey of 17 to 19 year old high school students (N=1735) fielded in 2012. A series of models estimated using multinomial regression with random intercept shows that in spite of significant differences in party support across the three main types of high schools examined, the impact of family background is stronger than that of school environment. This study argues that school environment has only a small independent effect. Parents influence their offspring directly as well as indirectly by selecting the school that their children attend; and consequently school effects partly reflect political orientations originating in households.*
Sociológia 2015, Vol. 47 (No. 5: 527-550)

Key words: *political socialization; party preference; Czech youth; adolescence*

Úvod

Českou republiku lze charakterizovat jako postkomunistickou zemi s krátkou demokratickou zkušeností, nízkou důvěrou v politiku, politické strany a politické instituce obecně. Teprve před několika málo lety získal volební právo a možnost ovlivňovat tímto způsobem dění v této zemi první ročník mladých lidí, kteří se narodili po pádu komunistického režimu a vyrostli tak ve zcela jiném politickém klimatu než generace jejich rodičů.

Je proto důležité, aby výzkumy volebního chování neopomíjely okolnosti a prediktory politické participace tohoto společenského segmentu, předurčujícího vývoj, kterým se demokratická společnost a stát budou ubírat. Navzdory tomu nebylo stranickým preferencím mladých v České republice věnováno příliš pozornosti² a výzkum tohoto tématu je zde teprve na počátku. Důvodem je především nedostatek dat, která by umožnila podobnou analýzu.

V této studii pracuji s datovým souborem, který vznikl v rámci výzkumu „Hodnotová orientace mládeže“ na podzim roku 2012. Výzkum se zaměřil na mladé lidi ve věku 17–19 let studující na střední škole, protože tato skupina poskytuje vhodnou příležitost pro analýzu faktorů stranických preferencí

¹ Korespondence: Mgr. Aleš Kudrnáč, Katedra politologie a evropských studií Univerzita Palackého v Olomouci, Třída Svobody 686/26, 779 00 Olomouc, Česká republika. E-mail: ales.kudrnac@soc.cas.cz

² Výjimkou jsou v tomto ohledu Studentské volby (2010, 2012, 2013, 2014) pořádané Člověkem v tísni v rámci vzdělávacího programu Jeden svět na školách. Více viz <https://jsns.cz/>.

mladých lidí. Její představitelé stále žijí u rodičů a navštěvují poslední dva ročníky střední školy a jsou tedy vystaveni aktuálnímu vlivu rodiny a školního prostředí, a zároveň mají nulovou zkušenost s předchozí volbou. Je tak možné sledovat působení rodinného prostředí a institucí sekundárního vzdělávání na stranické preference, do jejichž utváření zatím nezasahuje zvyk, tedy předchozí volební chování.

Studium vzniku a vývoje politických postojů, preferencí a chování mladých lidí je dnes již pevně zakotveno v koncepci politické socializace. Ačkoli neexistuje jednotná a všeobecně přijímaná teorie politické socializace, vystihuje jádro tohoto přístupu tvrzení, že hodnoty a postoje jsou utvářeny prostředím, jež člověka obklopuje v dětství a mládí, tedy rodiči, vrstevníky či učiteli.

Reflexe empirického výzkumu v této oblasti nicméně vede k závěru, že nálezy podporující teorii politické socializace nejsou obvykle schopné vyloučit platnost alternativních vysvětlení pro podobnost mezi rodiči a dětmi nebo uvnitř vrstevnické skupiny. Charakter datového souboru používaného v této studii rovněž neumožňuje přesnou identifikaci mechanismů přenosu stranických preferencí, proto jako výkladový rámec využívám přístup sociálního učení místo „ambicióznější“ politické socializace. Výhodou této perspektivy je, že zdůrazňuje důležitost imitace a to bez předpokladu, že rodiče a děti sdílí stejné hodnoty. Znamená to, že adolescenti žijící s rodiči mohou vědět, zda a koho rodiče volili, a tato rozhodnutí mohou následovat, aniž bychom se museli domnívat, že se jejich chování a preference vyvinuly na základě hodnot přejatých od rodičů.

Tento článek si klade za cíl zmapovat prediktory stranických preferencí mladých lidí v České republice a porovnat působení dvou nejvýznamnějších socializačních prostředí, jimiž jsou rodina a škola. Výhodisko pro výběr testovaných proměnných poskytly závěry dosavadních výzkumů politické socializace, opora pro vysvětlování předpokládaných vztahů je hledána především v koncepci imitace a třídního hlasování. Na tomto základě byly stanoveny následující hypotézy:

H.1: Pravicová stranická preference mladých lidí souvisí s pravicovou volební preferencí rodičů.

H.2: Pravicové politické strany preferují adolescenti s vyšším sociálním statusem.

H.3: Sebezařazení na levo-pravé škále souvisí se stranickou preferencí adolescentů.

H4: Průměrná hodnota ideologického sebezaražení spolužáků souvisí s volební preferencí adolescentů.

První hypotéza přímo souvisí s imitačním efektem, který předpokládá nápodobu rodičů ze strany dětí. Podle této hypotézy je pravděpodobnější, že adolescent bude preferovat pravici, pokud uvidí jednoho nebo oba rodiče volit pravicovou stranu. Druhá hypotéza vychází z teorie třídního hlasování a tvrdí, že adolescenti budou ve své preferenci reflektovat sociální status rodiny, ve které žijí. Třetí hypotéza očekává vliv vlastních hodnot na stranickou preferenci podobně, jako to pozorujeme u dospělé populace. Čtvrtá hypotéza zohledňuje význam vrstevníků/spolužáků, se kterými jsou adolescenti denně v kontaktu.

Článek je strukturován do dvou hlavních částí. V první části jsou představena dosavadní zjištění výzkumu stranických preferencí mladých lidí, kterým nebyla v českém prostředí věnována přílišná pozornost. Druhá část je uvozena popisem užívaných dat a následována jejich analýzou a vyhodnocením.

Politická socializace a stranické preference mladých

Zrod politických postojů, hodnot a vzorců participace u mladých je předmětem studia politologů, psychologů a sociologů již od 60. let 20. století. (Např. Greenstein 1960; Davies 1965) Navzdory této více než 50leté tradici nebyla ustavena shoda na tom, které socializační prostředí je v utváření politických hodnot, názorů a chování mladých lidí dominantní. Většina autorů ovšem přijímá závěr, že největší význam má v procesu politické socializace rodina a škola, jejichž efekty jsou vzájemně propojeny. (Bronfenbrenner 1979; Amnå 2012; Hooghe – Boonen 2014)

Rodinné prostředí a utváření stranických preferencí

K nejzákladnějším zjištěním socializačních výzkumů patří skutečnost, že rodinné prostředí má významný vliv na charakter a hodnotovou orientaci jedince. (Průcha 2009; Nesbit 2012; Schmid 2012) Důležitost rodiny byla prokázána i v užší oblasti politické socializace.

Jednu z prvních význačných prací zabývajících se vlivem rodiny na formování politických hodnot a preferencí adolescentů představuje studie Jenningse a Niemiho (1974) *The Political Character of Adolescence: The Influence of Families and Schools*, která je výstupem panelového šetření z let 1965 – 1973. Výzkum autorů odhalil značnou míru podobnosti v politických postojích a stranické identifikaci mezi rodiči a dětmi. Největší vliv na stranické preference mladých lidí má podle autorů povědomí o tom, kterou politickou stranu rodiče volí.

V počátcích výzkumu politické socializace bylo zjištěno, že otcové jsou v přesunu svých politických názorů na potomky úspěšnější než matky.

(Campbell et al. 1960; Coffé – Voorpostel 2010; Hooghe – Dassonneville 2013) Novější výzkum naopak vyzdvihuje roli matek, které mohou mít na děti větší vliv, protože s nimi tráví více času. (Coffé – Voorpostel 2010) S působením rodičů souzní poznatek, že sourozenci jsou si podobnější ve svých postojích než dvojice bez sourozeneckého vztahu.

Ačkoli největší rozmach výzkumu politické socializace zaznamenáváme v 70. letech 20. století, také novější výzkumy (např. Fieldhouse – Cutts 2012) ukazují na nezastupitelnou roli rodičů ve vytváření politické orientace mladých lidí. Hypotéza o přesunu stranické identifikace z rodičů na děti byla potvrzena několika dalšími studiemi. Pokud jsou rodiče identifikovanými voliči stejné strany, existuje například dle Lewise-Becka 75 % šance, že jejich potomek bude volit stejně jako oni. (Lewis-Beck et al. 2008)

Zatímco je všeobecně uznáváno, že potomci se ve svých stranických preferencích a politických postojích podobají rodičům, existuje dosud spor o příčinu této konzistence. Působení rodinného prostředí na adolescenta se může odehrávat jak přímo, tak nepřímo. V prvním případě vštěpují rodiče aktivně svým dětem určité postoje a hodnoty a pobízejí je k určitému chování. Ve druhém případě působí jako vzor, aniž by byli vedeni snahou své děti ovlivňovat, a vytváří také specifické prostředí domácnosti, které na děti působí různorodými podněty. (McFarland – Thomas 2006) Z důvodu špatné dostupnosti dat a finanční náročnosti výzkumu nekladly dosavadní studie daného tématu velký důraz na přímé působení rodičů, ale především na kontext rodinného prostředí. Snahou bylo zjistit, jak rodinné charakteristiky ovlivňují stranickou identifikaci a politické postoje. (Např. Beck – Jennings 1991; Luskin et al. 1989)

Spor o princip působení rodiny na děti však přesahuje diskusi o přímém a nepřímém působení. V obecné rovině lze vymezit tři hlavní možná vysvětlení rodičovského efektu: (1) genetika skrze zděnění osobnostních rysů a hodnot, které souvisí s politickou ideologií, (2) socializace rodinná, případně školní (tzn. působení rodiny prostřednictvím školy), a (3) sociální učení imitací.

Genetické vysvětlení upozorňuje na důležitou skutečnost, že korelace mezi rodiči a dětmi nesouvisí nutně tolik s výchovou, jak bychom se mohli domnívat. (Harris 1995) V současné době představuje genetika jedno z relevantních vysvětlení utváření politických hodnot a preferencí. (Alford et al. 2005)

Vysvětlení prostřednictvím imitace je oproti socializační teorii méně striktní v tom, že nepředpokládá internalizaci postojů a hodnot dětmi. Rodiče v tomto výkladu slouží jako vzor pro děti, které opakují jejich volbu, aniž by k ní dospěly samy na základě vštípených hodnot. Podobné imitační vysvětlení naznačují autoři věnující se volební účasti. (McFarland – Thomas 2006; Nesbit 2012; Fieldhouse – Cutts 2012) „Učící“ role rodičů je zde nahrazena „příklado- vým“ chováním. Tento rozdíl je zásadní především v tom, že ve chvíli, kdy se

adolescent odstěhuje od rodičů, tento efekt pravděpodobně slábne, případně mizí. (Bhatti – Hansen 2012)

Ve prospěch imitační perspektivy hovoří zjištění, že míra shody mezi rodiči a jejich dětmi se liší dle toho, zda se zaměříme na politické postoje či stranické preference. Je logické, že se efekt imitace spíše ujme u konkrétních stranických preferencí než u často nevyslovených a těžko postižitelných postojů. V souladu s tím Connell (1972) uvádí, že zatímco medián korelačního koeficientu pro postoje k politickým otázkám zpravidla pozorujeme kolem hodnoty 0,2, stranické preference jsou mezi generacemi vysoce konzistentní a typicky korelují kolem hodnoty 0,6. Jennings a Niemi (1968) tak například ve své studii středoškolských studentů zjistili silný pozitivní vztah mezi volební preferencí rodičů a dětí, zatímco u otázek na postoje a hodnotové orientace se tato souvislost neobjevila.

Také Achen (2002) interpretuje podobnost stranických preferencí perspektivou blízkou imitaci, a to racionální volbou: děti se o své budoucnosti naučí nejvíce pozorováním svých rodičů a dle toho rovněž vytvoří či upraví svou stranickou preferenci.

Školní prostředí a politické preference

Stejně jako v případě rodiny nabývá socializační vliv školy v oblasti politiky množství podob. Občanské vzdělávání je často povinným prvkem výuky, dále je zájem o politiku, společenské dění a politickou diskuzi podněcován v předmětech typu zeměpis či historie. Významná role připadá učitelům, kteří ovlivňují chování a vnímání hodnot žáků, a to jak aktivně (vysvětlováním, příklady, chválením, tresty atd.), tak pasivně, tedy tím, že fungují jako vzor. (Spousta 1996: 100)

V 70. a 80. letech minulého století byli vědci spíše skeptičtí ohledně možnosti ovlivnit politické postoje a preference dětí dle nastavení výuky předmětů typu občanská výchova. Na toto téma se soustředila většina studií té doby a efekty výuky na politické postoje a stranické preference žáků se v nich ukázaly buď neexistující, nebo velmi slabé. (Galston 2001) Například Langton a Jennings (1968), kteří studovali vliv výuky na politickou orientaci amerických středoškoláků, došli k závěru, že neexistuje důvod se domnívat, že výuka jakýmkoli způsobem ovlivňuje politické postoje a stranické preference středoškolských studentů. Navíc pozorované rozdíly v politické orientaci mezi těmi, kteří se rozhodli jít na vysokou školu a těmi, kteří ne, byly evidentní již před tím, než někteří mladí lidé začali studovat. Tyto výsledky naznačují, že rozdíly v politických postojích a stranických preferencích vznikly již dříve než v průběhu studia.

V 90. letech se někteří vědci opět vrátili k tématu školy jakožto socializačního činitele a jejich závěry byly v tomto ohledu optimističtější, jelikož

výsledky naznačovaly, že jak účast na kurzech občanské výchovy, tak diskuze o politice a počet probraných politických témat měly všechny statisticky významný vliv na politickou znalost a chuť účastnit se voleb. (Niemi – Junn 1998) Higton (2009) naopak význam školy jakožto socializačního činitele opět zpochybnil. Ve své studii využil data z panelového výzkumu, v němž byli šetřeni mladí lidé před nástupem na vysokou školu a po jejím absolvování. Rozdíly v míře politického povědomí pozorovatelné po odchodu ze školy kopírovaly odlišnosti existující ještě před zahájením studia. Je tak možné argumentovat, že efekt školy je v získávání politických znalostí minimální (pokud nějaký) a rozdíly v politických znalostech je třeba vysvětlovat jinými proměnnými.

Výuka a učitelé však nejsou ve školním prostředí jedinými, kteří mají potenciální vliv na utváření hodnot, názorů na politiku a chování jednotlivců. Žáci se ve škole setkávají se svými vrstevníky a v kontaktu s nimi nabývají sociální zkušenosti. Vedle toho zauímají pozice v třídním kolektivu, případně dalších skupinách, a to má rovněž vliv na jejich systém hodnot a utváření politických postojů a preferencí. Školní zařízení tak představuje prostor, kde jsou jednotlivci vystavováni dalším vlivům, ať už se jedná o chování, názory na politiku nebo jejich hodnoty obecně. (Babiaková – Kasáčová 2007: 118) Jennings, Niemi (1974) potvrzují, že kamarádi ze školy hrají významnou roli v utváření politických postojů. Jejich výzkum ukazuje na to, že spolužáci jsou si podobnější v postojových otázkách než vrstevníci z jiné školy, a to nezávisle na rodině původu.

Škola vystupuje v souhrnu z dosavadních výzkumů politické socializace jako činitel se spíše slabým a nekonzistentním efektem, který nedosahuje důležitosti rodiny.

Datový soubor, operacionalizace a postup analýzy

Analýzy středoškolských žáků jsou velmi důležité, protože se jedná o mladé lidi, kteří budou velmi brzy postaveni před otázku koho a zda vůbec volit. Limitem datového souboru užívaného v této studii je fakt, že na rozdíl od většiny výzkumů politické socializace umožňuje pracovat jen s údaji získanými od adolescentů, nikoli od rodičů či učitelů. Informace o rodičích jsou zprostředkovány pouze skrze respondenty a nejsou měřeny přímo. To s sebou přináší omezení pro možnosti zkoumání a interpretaci prediktorů stranických preferencí mladých lidí, úplnější data nicméně nejsou prozatím v českém prostředí k dispozici. Ambicí následující analýzy je v rámci těchto limitů zjišťovat, zda je motivace pro konkrétní stranickou preferenci provázána s vlivem rodičovského příkladu, sociálním statutem, školním prostředím nebo vlastní ideologickou orientací adolescentů.

Datový soubor

Data pocházejí z výběrového šetření žáků předposledních a posledních ročníků středních škol v České republice, jež se uskutečnilo v září 2012. Žáci byli osloveni prostřednictvím svých škol, které byly do vzorku zařazeny na základě kvótního výběru s vázanými kritérii druhu školy a geografické polohy. Kritérium druhu školy odráželo skutečný poměr počtu žáků na gymnáziích, středních odborných učilištích (dále jen SOU) a středních odborných školách s maturitou (dále jen SOŠ) v roce 2012. Kvóta geografického umístění byla naplňována na úrovni NUTS2, kde bylo zajištěno, aby každá z oblastí byla zastoupena minimálním počtem škol (4). Velikost obcí, ve kterých se školy nacházejí, byla rovněž sledována, ale nelze o ní hovořit jako o jednom z kvótních kritérií. Z každé školy byli šetřeni žáci posledního a předposledního ročníku. Pokud byl jeden ročník zastoupen více třídami, provedl výběr konkrétní z nich ředitel školy. Žáci vyplňovali dotazníky obvykle v rámci vyučovací hodiny společenských věd. Vyplněný dotazník se podařilo získat celkem od 1735 žáků z 37 škol (9 SOU, 19 SOŠ a 9 gymnázií).

Proměnné

Závislou proměnnou představuje stranická preference respondenta, která byla zjišťována odpovědí na otázku: „Kdybyste se zúčastnil(a) voleb do Poslanecké sněmovny, kterou politickou stranu byste volil(a)?“ Jednotlivé politické strany nabídnuté v dotazníku byly pro účely analýzy kódovány do tří kategorií: levice, pravice, ostatní. Toto kategorizování je nutně zjednodušující, avšak pro potřeby analýz nezbytné. V prostředí USA nebo Spojeného království, odkud pochází drtivá většina studií politické socializace, dlouhodobě funguje bipartismus, případně omezený pluralismus. V České republice pozorujeme multipartismus, který analýzu nutně ztěžuje. Z praktických důvodů (není možné pracovat s jednotlivými stranami zvláště jako kategoriemi závislé proměnné, protože by některé hodnoty obsahovaly velmi málo pozorování) i z důvodu přehlednosti analýzy byla tedy zvolena kategorizace sledující princip třídního hlasování, které je dlouhodobě významnou *cleavage* české politiky. (Linek – Lyons 2013) Rozbor výsledků se zaměří především na rozdíl mezi levicovou a pravicovou preferencí, kde jsou očekávatelné nejvýraznější rozdíly efektů jednotlivých nezávislých proměnných.

Ačkoli se u politických stran může často jednat v určitých případech o nejednoznačnou záležitost, třídím strany na základě výzkumu Linka a Lyonse (2013). Jako levicové strany jsou kódovány: Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Strana Práv Občanů ZEMANOVCÍ (SPOZ), Česká strana sociálně demokratická (ČSSD). Mezi pravicové strany řadím: Občanskou demokratickou stranu (ODS), TOP 09, Stranu svobodných občanů (Svobodní).

Jako „ostatní strany“ kóduji: Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou (KDU-ČSL), Dělnickou stranu sociální spravedlnosti (DSSS), Českou pirátskou stranu (Piráti), Stranu zelených (SZ), Věci veřejné (VV) a LIDEM – liberální demokraté (Lidem).

Zařazení KDU-ČSL mezi „ostatní strany“ může působit překvapivě, protože tato strana je někdy považována za pravicovou konzervativní stranu, jež hájí tradiční hodnoty a zvýhodnění rodin. Dle Linka a Lyonse (2013) však nelze u této strany pozorovat třídně podmíněné hlasování a specifická je především svou podporou věřících.

Nezávislé proměnné jsou zvoleny na základě poznatků dosavadních socializačních studií a lze je rozčlenit na proměnné vztahující se k rodinnému zázemí mladého člověka, ke škole, kterou navštěvuje, a na proměnné vystihující jeho individuální vlastnosti.

Proměnné rodinného zázemí zařazené do modelu charakterizují rodinné prostředí žáka, na jehož pozadí je možné očekávat, že vznikají vlastní politické preference. Jedná se o volební preference rodičů a o socioekonomický status rodiny, jež může dávat adolescentovi třídní základ, který se odrazí v jeho stranické preferenci. Předchozí studie volebního chování v České republice ukázaly, že třídní hlasování v čase posiluje. (Např. Smith – Matějů 2011; Linek – Lyons 2013) Protože status mladého člověka se odvozuje od postavení domácnosti, jejíž je součástí, lze očekávat vazbu mezi socioekonomickým statutem a stranickou preferencí dítěte. Tuto souvislost lze nicméně předvídat i na základě teorie mezigeneračního přesunu stranických preferencí – mladý člověk může přebírat stranickou preferenci svých rodičů bez toho, aby si ji vytvořil samostatně na základě své třídní příslušnosti.

Pro určení *socioekonomického statusu rodiny* je využita zaměstnanecká skupina otce³. Proměnná nabývá pěti ordinálních hodnot (1. nekvalifikovaní manuální pracovníci, 2. kvalifikovaní manuální pracovníci, podnikatelé, 3. nemanuální pracovníci, 4. vyšší a střední řídicí pracovníci, 5. vysoce kvalifikovaní odborníci).

Volební preference rodičů byla zachycována otázkou „Koho uvedené osoby volily, když se naposledy účastnily voleb do Poslanecké sněmovny?“ a kódována shodně jako závislá proměnná, tedy do kategorií levice, pravice, ostatní. Zde navíc přibyla hodnota „nevím“, jejíž zařazení do analýzy má jak empirický, tak teoretický důvod. V analyzovaném souboru pouze třetina dotazovaných vyjádřila, že má povědomí o tom, jakým způsobem jejich rodiče volí. Z hlediska mezigeneračního přenosu preferencí pak má význam nejen to, jak rodiče volí, ale především to, zda si je toho adolescent vědom. Vycházím zde

---

³ Otázka na zaměstnaneckou skupinu matky nebyla součástí dotazníku. Pouze v případě, kdy otec nežil ve společné domácnosti, byl respondent instruován uvést zaměstnaneckou skupinu matky či opatrovníka.

ze zjištění, že již samotné povědomí o tom, k jaké straně se rodiče ve volbách přiklonili, má vliv na preference potomků (Jennings – Niemi 1974), ať je ve shodě s realitou, či nikoli. Ačkoli je pravděpodobné, že adolescenti budou ve svých preferencích následovat rodiče, není vyloučené, že se budou naopak chtít odlišit a budou se přiklánět k opačné straně politického spektra. Bylo by problematické zařadit do analýzy volební preferenci každého rodiče zvlášť, jelikož spolu vysoce korelují. Z tohoto důvodu byla vytvořena proměnná *konzistence rodičovské preference*, která kombinuje preferenci rodičů a povědomí o ní následujícím způsobem: 1) oba rodiče volí levici, 2) jeden z rodičů volí levici, 3) neví, jak rodiče volí; oba volí „ostatní strany“; jeden volí levici a druhý pravici, 4) jeden rodič volí pravici, 5) oba volí pravici.

Do modelu jsou dále zahrnuty proměnné, které odráží školní prostředí. Jedná se především o *druh navštěvované školy*, kdy v ČR lze hovořit o třech základních druzích středních škol. Prvním z nich jsou gymnázia, jejichž posláním je příprava žáků na vysokoškolské studium. Proto není překvapením, že studie Kleňhové a Vojtěcha uvádí, že „prakticky všichni absolventi gymnázií se ihned po ukončení střední školy hlásí ke studiu na vysoké škole a naprostá většina jich bývá i přijata“. (Kleňhová – Vojtěch 2011: 10)

Naproti tomu u SOŠ není další studium na vysoké škole *a priori* předpokládáno, ale ani vyloučeno. Dle výše citované studie odchází ihned po maturitě na pracovní trh 37 % studentů středních odborných škol. Třetí možností středního vzdělávání v ČR představují SOU, jejichž absolventi získají buď výuční list, jenž není pro studium na vysoké škole dostatečný, anebo zakončí studium maturitní zkouškou, ale jejich pokračování na vysokou školu je i přesto velmi nepravděpodobné.

Z předchozích výzkumů vzdělanostní reprodukce je známo, že navštěvovaný druh střední školy se řídí dosaženým vzděláním rodičů s tím, že dominantním vzorem je dlouhodobě rodič s vyšším dosaženým vzděláním. (Simonová 2009) Na určitých konkrétních školách nebo aspoň druzích škol se tak zpravidla potkají spolužáci z rodin s podobným vzděláním rodičů a s tím souvisejícím podobným sociálním statutem. Potomci vysokoškolsky vzdělaných rodičů například mají s největší pravděpodobností rovněž vysokoškolské ambice a proto také větší tendenci navštěvovat gymnázia.

Školu jakožto socializační prostředí je tedy třeba vnímat v návaznosti na rodinu. Rozdíly mezi žáky různých škol je nejprve třeba očistit od efektu rodiny a i v případě nezávislého vlivu školy zůstává otázka, do jaké míry jen zprostředkovává působení rodiny na politické preference, postoje či hodnoty mladého člověka. Kontrolou rodinných proměnných budeme schopni zjistit, zda školní prostředí má efekt nezávislý na rodinném zázemí. Samostatné působení školy lze přitom očekávat přinejmenším ze dvou důvodů. Úzký vztah mezi zvolenou střední školou a dalším vzděláváním a tedy i socioeconomic-

kým statusem v dospělosti umožňuje se domnívat, že navštěvovaný typ střední školy rozvíjí v mladých lidech tendence k třídnímu hlasování. Vzhledem k důležitosti výběru středních škol a jejich specifickým tedy očekávám, že mezi druhy škol budou existovat rozdíly podle stranických preferencí žáků a že gymnázia jakožto předvýběr budoucích vysokoškolsky vzdělaných voličů budou mít pozitivní vliv na stranické preference pravicové strany a naopak SOU budou mít efekt negativní.

Toto očekávání lze ale stejně tak založit na předpokladu, že na jednotlivých družích škol se potkávají adolescenti z podobného rodinného prostředí, a posilují ve vzájemných interakcích postoje a názory, které si přinášejí z domova. Žáci středních škol spolu tráví většinu dne, baví se spolu o přestávkách, diskutují v hodinách a mají tak potenciál vytvářet ideologické klima. Vliv spolužáků je tedy v analýze zastoupen proměnnou *ideologie na škole*, která je operacionalizována jako průměrná hodnota sebezařazení žáků na škole na levo-pravé škále. Vyšší průměrné sebezařazení spolužáků na pravé straně ideologické škály by mělo zvyšovat šanci preference pravicové strany.

Individuální charakteristiky adolescenta ve vztahu k jeho volebním preferencím jsou reprezentovány proměnnou *sebezařazení na levo-pravé škále*. Linek a Lyons dochází k tomu, že sebezařazení na ideologické škále je dokonce „nejdůležitějším prediktorem hlasování pro ČSSD, KSČM a ODS“. (Linek – Lyons 2013: 152) Svou pozici v ideologickém prostoru indikovali respondenti v odpovědi na otázku „V souvislosti s politikou se často hovoří o levici a pravici. Kam byste se na této stupnici zařadil/a Vy osobně, kde 1 znamená levici a 9 znamená pravici?“

Nakonec jsou v analýze využity sociodemografické charakteristiky *pohlaví a volební podpora pravicových stran* ve volbách v roce 2010 v obci, ve které respondent bydlí. V případě pohlaví bylo v minulosti zjištěno, že ženy mají větší pravděpodobnost volit pravicovou stranu než muži. (Linek – Lyons 2013: 102-125) Podpora pravicových stran v obci je sledována jako proměnná, jež vystihuje kontext prostředí, ve kterém adolescent žije. Výzkum Gallego et al. (2014) ukazuje na to, že místo bydliště ovlivňuje volební preference. Bylo v něm zjištěno, že pokud se labourista přestěhuje do místa, kde pravidelně s pohodlnou převahou vítězí konzervativci, zvýší se u něj pravděpodobnost volby Konzervativní strany. Zařazení této proměnné umožní alespoň částečně kontrolovat působení prostředí, v němž adolescent se svou rodinou žije, a který by bez zahrnutí do analýzy mohl vést k falešným závěrům o vlivu rodiny na děti.

Analýza

V analýze pracuji jen s těmi respondenty, kteří na otázku, zda by přišli volit, kdyby se zítra konaly volby do PSPČR, odpověděli „rozhodně ano“, nebo

„spíše ano“ (N=1070), jedná se tedy přibližně o 62% deklarovanou volební účast. Je důležité zdůraznit, že je to účast deklarovaná a nikoli reálná, protože nejmladší věková skupina voličů vykazuje dlouhodobě nejnižší volební účast a zdaleka nedosahuje uvedených 62 %.

Data jsou analyzována pomocí multinomického regresního modelu se začleněním náhodných efektů konkrétní školy. Zohlednění hierarchie v datech je vedeno jak metodologickými, tak věcnými důvody. Z metodologického hlediska je hierarchický model odrazem skutečnosti, že žáci nejsou vybráni nezávisle na sobě, ale jsou součástí celků vyšší úrovně, tj. škol⁴. Z věcného pohledu vyjadřují náhodné efekty míru, do jaké jsou rozdíly ve volebních preferencích žáků odvoditelné z konkrétní školy, kterou navštěvují. Protože žáci v rámci jedné školy jsou spolu v častém kontaktu, sdílí stejné učitele a tím i tentýž obsah a styl výuky, je možné očekávat, že tento sdílený kontext bude utvářet jejich stranické preference ve stejném směru.

Za účelem zjištění samostatných efektů byla nejprve provedena bivariační analýza. Výstavba vlastního modelu se pak odvíjí v několika základních krocích pracujících se třemi bloky proměnných. První blok proměnných představuje rodinné zázemí žáka a zahrnuje rovněž proměnnou podpory pravice v obci jako kontextuální faktor. Druhý blok obsahuje proměnné, které vystihují vliv školního prostředí. Do třetího bloku je umístěna proměnná sebezřazení na škále levice-pravice, tedy vlastnost, jež se přímo neváže k rodinnému či školnímu prostředí, ale může jimi být ovlivněna, a pohlaví respondenta.

Deskriptivní statistiky nasvědčují, že u mladých lidí ve věku 17 až 19 let neměla žádná z politických stran na podzim roku 2012 dominantní podporu. Mezi respondenty, kteří nevyloučili svou potenciální volební účast, by zvítězila ODS následována TOP 09, ČSSD a Piráty. Tyto strany však získaly velmi vyrovnaný počet hlasů, kdy mezi prvním a čtvrtým místem činí rozdíl podpory pouze 2 procentní body. Extrémní strany KSČM a DSSS by se podle hlasování respondentů pohodlně dostaly do Poslanecké Sněmovny, a to se ziskem více jak 6 %, což by je řadilo na páté, respektive šesté místo volebních preferencí mezi mladými.

Zajímavé je srovnání s volebním modelem reprezentativním na všechny obyvatele v ČR v době sběru dat na školách. Velký rozdíl je zřejmý u Pirátů, kteří by mezi mladými získali 15% podporu, ale v dospělé populaci ji upřednostňuje méně než 1 % voličů. Podobně jako u TOP 09 (15,7 % versus 8,5 %) má dlouhodobě úspěch především mezi mladými lidmi, tudíž výsledek není

---

⁴ Byly testovány i náhodné efekty na úrovni třídy, ale jelikož nevykázaly rozdíl, rozhodl jsem se pracovat s jednodušší variantou modelu s pouze náhodnými efekty školy.

nijak překvapivý. Opačný fenomén sledujeme u KSČM, která se těší 21% podpoře v celé populaci, ale u mladých lidí by získala pouze necelých 7 %.

Tabulka č. 1: **Srovnání volebního modelu mladých lidí a CVVM ze září 2012** (v %)

	17 – 19 let, září 2012	CVVM, září 2012
ODS	16,6	20,5
TOP 09	15,7	8,5
ČSSD	15,5	31,5
PIRÁTI	14,8	1,0
KSČM	6,7	21,0
DSSS	6,1	/
KDU-ČSL	6,1	6,0
SZ	5,1	1,5
VV	4,5	/
OSTATNÍ	8,9	10,0
N	1070	501

Zdroj: Hodnotová orientace mládeže a Volební model CVVM, září 2012, který je reprezentativní na dospělou populaci ČR. Poznámka: v kategorii „ostatní“ jsou zahrnuty strany, jejichž podpora dosahuje méně než 1 %.

Deskriptivní statistiky potvrzují očekávání, že stranické preference žáků se liší podle druhu navštěvované školy. Levicové strany by volilo 35 % žáků SOU, ale pouze 24 % žáků SOŠ a 20 % žáků gymnázií. Naproti tomu pravickou preferenci vyjádřilo 50 % gymnazistů oproti 41 % žáků SOŠ a 28 % žáků SOU. Následující analýzy doplní toto zjištění v tom smyslu, zda jsou tyto rozdíly podle druhu školy nezávislé na rodině původu.

Výsledky analýzy

Model se zařazením pouze náhodných efektů konkrétní školy ukazuje, že pravděpodobnost preference pravické strany variuje podle konkrétní školy (odhadnutá variance náhodného efektu školy je statisticky signifikantní na hladině 0,05). Tuto varianci se budu dále snažit vysvětlit pomocí proměnných druhé úrovně, tedy takových, které charakterizují školní prostředí. Nelze ale ani vyloučit, že variabilita na úrovni školy významně poklesne i se zařazením jiných než školních proměnných, protože vložení individuálních prediktorů může mít za následek pokles reziduální variability nejen na první, ale také druhé úrovni. Pokud i poté bude rozptyl druhé úrovně přetrvávat, je pravděpodobné, že stranické preference žáků jsou ze strany školy utvářeny faktory nezařazenými do modelu, jako je například působení pedagoga či obsah výuky.

Rodina

Bivariační analýza ukazuje na vysoce statisticky významný vztah mezi stranickou preferencí žáků a socioekonomickým statusem. Se zvyšujícím se socioekonomickým statusem roste šance, že žák bude preferovat spíše pravicové strany než levicové. Velmi silným prediktorem je dále vnímaná volební preference rodičů. Pravicová volební preference rodičů ve srovnání s levicovou zvyšuje šanci adolescentů přiklonit se spíše k pravici než k levici. Tento výsledek odpovídá předpokladu, že děti následují volební preferenci svých rodičů. Zjišťujeme také, že zvyšující se podpora pravice v obci vede k větší pravděpodobnosti preferovat pravicové strany.

V multivariační analýze je zachován statisticky významný vztah se závislou proměnnou jak v případě volební preference rodičů, tak u proměnné podpory pravice v obci. Vazba na socioekonomický status, který zpravidla slouží jako hlavní nezávislá proměnná pro testování třídního hlasování, se vytrácí. Zatímco u dospělých občanů můžeme v souladu s teorií třídního hlasování usuzovat, že jejich volební preference se utvářejí na pozadí zájmů spjatých s vlastním socioekonomickým postavením, mladí lidé přebírají existující volební vzorce od rodičů. Vliv socioekonomického statusu rodiny na stranické preference mladých není v této interpretaci přímý, ale realizuje se prostřednictvím rodičovských preferencí.

Zajímavým výsledkem je to, že variabilita na úrovni školy ztrácí při zařazení proměnných vztahujících se k rodinnému kontextu významnost. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že vlastnosti, které stojí za rozptylem na úrovni škol, jsou provázány s rodinným prostředím, a tedy že rozdíly mezi školami odrážejí odlišné rodinné zázemí žáků, kteří tyto školy navštěvují. V dalších krocích analýzy budeme dále posuzovat platnost této domněnky.

Tabulka č. 2: **Stranické preference adolescentů 2012** (víceúrovňová multinomiální logistická regrese)

	<i>Proměnné</i>	<i>Rodina</i>	<i>Škola</i>	<i>Individuální</i>	<i>Rodina a škola</i>	<i>Kombinovaný model</i>
Pravice						
Rodinný kontext	Socioekonomický status:					
	(2) kvalifikování manuální pracovníci	1.07			.87	.79
	(3) nemanuální pracovníci	1.07			.89	.85
	(4) vyšší a střední řídicí pracovníci	1.16			1.08	1.04
	(5) vysoce kvalifikovaní odborníci	1.27			1.87	1.15
	Konzistence volební preference					
	(2) Jeden levici	2.97 *			2.94 *	2.60 *
	(3) Nekonzistentní /ostatní/nevím	12.72 ***			12.69 ***	10.75 ***
	(4) Jeden pravici	62.10 ***			53.92 ***	36.46 ***
	(5) Oba pravici	76.24 ***			69.71 ***	48.70 ***
	Podpora pravice v obci	1.24 †			1.09	1.11
Školní kontext	Druh školy					
	(2) Střední odborná škola		1.33		1.62	1.66
	(3) Gymnázium		1.44		2.02	2.07
	Ideologie na škole		1.77 ***		1.69 **	1.29 *
Individuální úroveň	Pohlaví (žena)			.96		.99
	Sebezařazení na ideologické škále			1.78 ***		1.51 ***
Intercept		.13 ***	1.40	.09 ***	.09 ***	.01 ***

Pokračování

Statistická významnost *** $p \leq .001$; ** $p \leq .01$; * $p \leq .05$; † $p \leq .10$. Koeficienty jsou poměry relativního rizika (relative risk ratios) a srovnávají preference pravice a kategorie "ostatní" vůči preferenci levice. Referenční kategorie nezávislých proměnných jsou: socioekonomický status (nekvalifikovaní manuální pracovníci); konzistence volební preference (oba levici); druh školy (SOÚ). Proměnné podpora pravice v obci, sebezařazení na levo-pravé škále a ideologie na škole byly převedeny do z skóru.

Pokračování

		<i>Proměnné</i>	<i>Rodina</i>	<i>Škola</i>	<i>Individuální</i>	<i>Rodina a škola</i>	<i>Kombinovaný model</i>
Ostatní							
Rodinný kontext	Socioekonomický status:						
	(2) kvalifikování manuální pracovníci		.79			.75	.75
	(3) nemanuální pracovníci		.87			.84	.82
	(4) vyšší a střední řídicí pracovníci		.90			.88	.87
	(5) vysoce kvalifikovaní odborníci		1.04			1.04	1.15
	Konzistence volební preference						
	(2) Jeden levici		1.92			1.82	1.68
	(3) Nekonzistentní /ostatní/nevím		8.86 ***			8.65 ***	7.63 ***
	(4) Jeden pravici		22.67 ***			21.29 ***	17.12 ***
	(5) Oba pravici		14.81 ***			14.03 ***	10.76 ***
	Podpora pravice v obci		1.21			1.21	1.23
Školní kontext	Druh školy						
	(2) Střední odborná škola			1.34		1.61	1.74
	(3) Gymnázium			1.20		2.04	2.19
	Ideologie na škole			1.33 †		1.14	1.26
Individuální úroveň	Pohlaví (žena)				.86		.83
	Sebezařazení na ideologické škále				1.38 ***		1.26 ***
Intercept			.23 ***	1.13	.30 ***	.15 ***	.05 ***
Measures of goodness of fit	Škola variance		.19	.01	.08	≤.001	≤.001
	AIC		1949	2255	2134	1940	1876
	BIC		2052	2299	2169	2073	2027
	Log likelihood		-954	-1118	-1060	-943	-907
	McFaddenovo pseudo R2		.12	.03	.06	.13	.15
	N		1,009	1,070	1,057	1,009	998

Škola

Na základě bivariační analýzy lze za statisticky významný prediktor stranické preference mládeže považovat jak druh navštěvované školy, tak politické klima ve škole vyjádřené pomocí průměrné pozice na ideologické škále. Žáci SOU se vyznačují nižší šancí preferovat pravici vůči levici než žáci navštěvující gymnázia. Rovněž silící pravicová orientace v rámci školy zvyšuje šanci přiklonit se k pravicovému nebo ostatním stranám oproti levici.

Poté, co obě proměnné vstupují do modelu zároveň, síla vztahu mezi druhem školy a závislou proměnnou poklesne a vliv přebírá proměnná průměrné ideologie na škole. Druh školy se v zásadě ukazuje jako korelát ideologického klimatu ve škole, aniž by sám měl přímý vliv na preference mladých. Vztah politického klimatu ve škole a vlastní preference může být přitom odrazem různých mechanismů. Zaprvé, lze uvažovat o vlivu spolužáků, kteří ve vzájemných interakcích, ať už ve školním, či mimoškolním prostředí, působí na své preference. Zadruhé, uvedená souvislost může být také důsledkem toho, že žáci v rámci jedné školy jsou pod vlivem týchž vyučujících, téhož stylu a obsahu výuky, a vztah tak má charakter nepravé korelace.

Ideologická orientace

Sebezařazení na levo-pravé škále se ukázalo jako významný prediktor stranických preferencí adolescentů. Přiklon k pravici na ideologickém spektru posiluje šanci preference pravice oproti levici a stejná je situace také v případě ostatních stran. Při vložení této proměnné do modelu s náhodnými efekty variabilita na úrovni školy přetrvává. V tomto ohledu se zjištění neliší od jiných analýz pracujících s dospělou populací, jelikož individuální charakteristiky bývají nejsilnějším prediktorem jak volební účasti, tak i volební preference (klasicky například identifikace se stranou). Naopak pohlaví nemá podle analýzy vztah se stranickými preferencemi adolescentů.

Rodina a škola

Již předchozí kroky analýzy poukázaly na existenci vztahů mezi jednotlivými bloky charakteristik. Nyní zhodnotíme, jaký je efekt proměnných zastupujících různé kontexty v případě, kdy vstoupí do analýzy současně. Na základě poklesu síly vztahu po zařazení proměnných následných bloků můžeme soudit, že daný faktor působí nepřímo prostřednictvím proměnných stojících dále v kauzálním řetězci.

V modelu pracujícím s prediktory na úrovni rodiny a školy mizí statistická významnost pouze v případě vlivu pravicové podpory v obci, v níž adolescent žije. Pokud by se vliv rodinného zázemí realizoval především prostřednictvím výběru školy pro potomka, poklesla by v modelu rodiny a školy síla efektů

volební preference rodičů. Tento výsledek však zaznamenáváme ve velmi omezené míře – velikost efektů volební preference rodičů je jen mírně nižší než v modelu, kde byly nezávislé proměnné tvořeny pouze rodinným kontextem. Vliv volební preference rodiče se tedy prostřednictvím výběru školy realizuje poměrně slabě a zachovává si silný přímý vliv. Významný nezávislý efekt politického klimatu ve škole nasvědčuje tomu, že adolescenti jsou ve své preferenci skutečně ovlivňováni spolužáky či jiným aspektem školního prostředí.

Ve srovnání se silou efektu rodinného prostředí se vliv školy jeví jako slabší, ačkoli pro přesné porovnání chybí společná škála. Výsledek testu poměrem věrohodností i velikosti informačních kritérií nicméně nasvědčují, že model pracující pouze s rodinnými proměnnými je vhodné rozšířit o proměnné vystihující školní prostředí, ačkoli zvýšení kvality modelu není se zohledněním školních charakteristik příliš zásadní.

Kombinovaný model

V závěrečném modelu, který spojuje všechny výše uvedené proměnné, se jako statisticky významné faktory související s adolescentovou preferencí pravice vůči levici ukázaly volební preference rodičů, ideologie ve škole a sebezařazení na levo-pravé škále. Vložení vlastní ideologické orientace má za následek pokles síly efektu volební preference rodičů, tato proměnná však stále zůstává silným prediktorem volby strany u adolescenta. Opět se tím potvrzují předešlá zjištění, která tvrdí, že rodina má výrazný vliv na stranické preference adolescenta. Efekt rodičů se tak pravděpodobně realizuje přímou i nepřímou cestou, v druhém případě jednak prostřednictvím volby druhu školy⁵, ale především působením na ideologickou orientaci dítěte.

Výsledky představené sekvence modelů implikují, že školní prostředí sice ovlivňuje stranickou preferenci adolescentů nezávisle na rodině (a pozorovaný vztah tak není jen projevem selekce na základě rodinného prostředí), ale pouze omezeně. Skutečnost, že variabilita na úrovni škol není příliš výrazná a vysvětlitelná již z rodinných charakteristik napovídá, že vliv školy nespočívá nutně v obsahu výuky či aktivní snaze o politickou diskuzi ze strany pedagogů, ale spíše funguje jako prostředí, kde se kumulují mladí lidé z podobného rodinného prostředí a jejich interakce umocňuje preference, které si přináší odjinud.

Teorie třídního hlasování byla východiskem pro hledání vazby mezi typem školy a preferencemi žáků, protože druh střední školy předurčuje do značné míry budoucí vzdělanostní a pracovní dráhu jednotlivce. Přímý vliv druhu

---

⁵ Ta sama není předmětem současné studie, ale opakovaně ji v českém kontextu doložily předchozí výzkumy. (Např. Simonová 2009)

střední školy však nebyl v pozdějších krocích analýzy odhalen. Stejně tak se nepotvrdil přímý vztah mezi statusem rodičů a preferencemi jejich dětí. Je to velmi pravděpodobně dáno tím, že vliv této proměnné v modelu pohltila proměnná volební preference rodičů, která třídní hlasování odráží. Adolescent tak v situaci, kdy nemá své pevně vyvinuté socioekonomické zájmy, následuje volbu rodiče, tedy podobně, jak navrhuje Achen (2002).

Diskuze

V úvodu textu bylo vytyčeno několik hypotéz. Hypotéza, že pravicová stranická preference mladých lidí souvisí s pravicovou volební preferencí rodičů, se potvrdila. Model ukazuje na to, že stranická preference je silně spjata s volební preferencí rodičů a rovněž homogenitou jejich preferencí. Pokud dle adolescenta oba rodiče volili v minulých volbách levici, má 16% pravděpodobnost preferovat pravicovou stranu. V případě, kdy aspoň jeden rodič volil pravicovou stranu a zároveň druhý nevolil levicovou, dosahuje pravděpodobnost pravicové preference adolescenta 55 % a roste až k 70 %, jestliže adolescent je přesvědčen o tom, že oba rodiče preferují pravicovou stranu.

Druhá hypotéza tvrdila, že preference pravicové strany souvisí se socioekonomickým statusem. Tento vztah byl statisticky významný pouze v bivařiční analýze. Jakmile byly zahrnuty další proměnné, jako je výše uvedená volební preference rodičů, která je se socioekonomickým statusem úzce spjata, ztratil socioekonomický status statistickou významnost a jeho vliv patrně přebrala proměnná volební preference rodičů.

Třetí hypotéza, domnívající se, že levo-pravá orientace souvisí se stranickou preferencí adolescentů, se ukázala jako platná. Pokud se adolescent zařadil na extrémní levici, rovnala se jeho pravděpodobnost pravicové stranické preference 20 %. Hodnota se zdvojnásobila u těch, kteří se umístili doprostřed ideologického spektra, a vzrostla až k 62 % pro ty, jež se identifikují s krajní pravíci.

Čtvrtá hypotéza, že průměrná hodnota ideologického sebezařazení spolužáků souvisí s volební preferencí adolescentů, se potvrdila a ukázalo se, že tento vztah pravděpodobně pohltil efekt druhu školy. Výsledky je ale třeba, podobně jako celý výzkum politické socializace, vnímat v kontextu toho, že rodina i škola jsou vzájemně velmi provázaná prostředí a s podobným druhem dat je velmi obtížné rozlišit čistý efekt každého prostředí zvlášť.

Výsledky analýzy ukazují, že stranické preference adolescentů podléhají vlivu jak rodinného prostředí, tak i školního kontextu. Ačkoli je obtížné porovnat sílu působení jednotlivých faktorů, pro diskusi o významu rodiny a školy jako činitelů politické socializace lze vyvodit podstatný závěr.

Vzhledem k tomu, že vliv rodinného prostředí na dítě začíná již před jeho nástupem do školy, je třeba při interpretaci asociace mezi školním prostředím a

charakteristikami adolescentů vzít v úvahu, že tento vztah může reflektovat společnou příčinu, a to rodinu. Na základě prezentovaných modelů lze usuzovat, že přestože se na politickou socializaci tento závěr plně nevztahuje, působení školy je stále nutné hodnotit ve vazbě na rodinu. Analýza sice identifikovala vliv školy nezávislý na rodinném kontextu, ale při hierarchickém budování regresních modelů vyšlo najevo, že charakteristiky školy nezvyšují výrazně kvalitu modelu. Zároveň byla variabilita na úrovni škol vysvětlena již při začlenění proměnných vztahujících se k rodině žáků.

Je tedy možné uzavřít, že socializační role školy spočívá v tom, že umocňuje základ, který žáci získali z rodinného prostředí. Lze uvažovat o dvou kanálech nepřímého působení rodiny skrze školní prostředí, které pracovně označme jako hodnotový a socioekonomický a mezi nimiž současná analýza nerozlišovala. V prvním případě škola čerpá sílu svého vlivu ze skutečnosti, že je místem, kde se žák ocitá v prostředí vrstevníků, v jejichž společnosti se dále rozvíjí jeho postoje a preference. Do těchto interakcí si však již žáci přináší hodnoty a orientace zformované uvnitř rodiny. V rámci druhého kanálu sehrává klíčovou roli druh školy, který utváří školní ideologické klima tím, že předjímá budoucí socioekonomický status žáků a umožňuje jim tak uvažovat nad vlastními třídními zájmy. Ačkoli školní charakteristiky nejsou rodinou plně předurčeny a škola tak není výhradně jen kanálem rodiny, je nepřímé působení rodiny skrze školu dostatečné na to, aby ze statistického hlediska vysvětlilo efekt školního kontextu. Škola tedy vykazuje vliv na stranické preference, který v zásadě nepřekračuje složení žactva (tedy např. vliv vyučujících či obsahu výuky).

Školní prostředí vychází z analýzy jako činitel, který koncentruje vlivy rodiny a jehož socializační působení čerpá z toho, co si žáci přinášejí z domova. Uvedené závěry by mohly svádět k úvaze, že české školní prostředí je prosto politické diskuze jak mezi žáky, tak mezi žáky a učiteli. Není však možné vyloučit, že ve školách se sice o politice debatuje, nezanechává to však výrazný odraz na stranických preferencích žáků. V každém případě lze učinit závěr, že školní prostředí ovlivňuje stranické preference spíše prostřednictvím různých drobných efektů souvisejících s rodinným zázemím žáků a rozvíjejícími se třídními zájmy, které na jednotlivce nevědomě působí, než explicitním utvářením preferencí. Výsledky zde představené analýzy tak souzní se zahraničním zjištěním, že neexistuje důvod se domnívat, že vzdělání má vliv na utváření stranických preferencí. (Highton 2009)

Tato analýza má několik limitů, které je třeba vzít v potaz. Vzhledem k tomu, že v analýze pracuji s deklarovanými, nikoli faktickými volebními preferencemi, je třeba závislou proměnnou chápat více jako stranickou preferenci než volební chování.

Vůči kauzální interpretaci klíčové asociace mezi volební preferencí rodičů a potomka lze namítnout, že adolescenti ve skutečnosti nemusí znát skutečné preference rodičů a do odpovědi na otázku promítají svoji orientaci. Ačkoli není možné tuto alternativu zcela vyloučit, domnívám se, že nepředstavuje dominantní vysvětlení. Více než polovina žáků na otázku o volební preferenci rodičů odpověděla, že ji neznají. U ostatních respondentů lze tak očekávat, že uvedená strana vychází z reálné znalosti či alespoň silného přesvědčení, které sice nemusí být správné, ale může být i přesto základem pro odvozování vlastní preference. Povědomí o volbě rodičů může adolescenta ovlivnit jen v tom případě, že existuje, a jak ukázala analýza, je to právě povědomí o preferenci rodiče, které přímo určuje orientaci adolescenta, nikoli objektivní charakteristika rodiny v podobě socioekonomického statusu. Středně silný vztah mezi socioekonomickým statusem rodiny a preferencí rodičů (Cramerovo $V = 0,291$) navíc naznačuje, že pokud již adolescent uvedl, ke které straně se rodiče přiklání, není tato deklarace pouze náhodným odhadem.

Analýza vychází z předpokladů o časové následnosti determinant stranických preferencí adolescentů, které není možné empiricky potvrdit bez longitudinálních dat. Popsané vztahy je z výše uvedených důvodů třeba stále chápat jako hypotézy, které by se měly stát předmětem dalšího empirického testování, protože pro přesvědčivější určení kauzálních vztahů je zapotřebí panelových dat nebo experimentu. Základní závěr, že vlastnosti rodinného zázemí umožňují lepší vysvětlení stranické preference žáků než školní kontext jako celek, však zůstává. V tomto ohledu by bylo nicméně vhodné se při dalším zkoumání zaměřit na politickou orientaci užší skupiny spolužáků, kteří mohou na jednotlivce mít vliv, jenž je při agregovaném posuzování efektu školy zastřen.

Výzkum, z něž data pochází, nedovoluje také jednoznačně osvětlit mechanismus působení rodiny i školy. Ačkoli tak připisujeme mezigenerační podobnost stranických preferencí imitačním a částečně socializačním efektům, není možné vyloučit vliv dalších kontextuálních proměnných, médií či genetických faktorů.

Závěr

Zdá se, že v případě České republiky vychází základní politická orientace a tendence politického chování z rodinného prostředí a samotný efekt školního prostředí je spíše minimální. V dalších krocích výzkumu politické socializace v této zemi by bylo příhodné analyzovat vliv rodinného a školního prostředí i na další prvky občanské participace, jako je politická znalost či volební účast, která by měla být v zájmu zachování demokratického procesu.

Současná studie by mohla svádět k doporučení, že případné snahy o působení na politickou orientaci mladých lidí by se měly zaměřit na prostředí

rodiny, protože vliv školy je v tomto ohledu omezený. Stejným způsobem by pak bylo možno vznést pochyby o smysluplnosti občanského vzdělávání na školách. Výsledky zde představené analýzy však neopravňují tyto závěry. Slabý vliv školy na stranické preference adolescentů může být dán apolitičností současného školního prostředí a není možné s dostupnými informacemi rozhodnout, zda by větší důraz na politickou výchovu vedl k posílení efektu školy či nikoli. Navíc cílem občanského vzdělávání by měla být spíše podpora politické gramotnosti a angažovanosti než utváření stranických preferencí.

Praktický přínos této studie spočívá v tom, že ukazuje na možnost využití druhu školy jako zástupné proměnné sociální třídy při výzkumu politických postojů a preferencí mladých lidí. Žáci a často i studenti ještě nemají vlastní socioekonomický status, který by umožnil aplikaci teorie třídní volby na jejich volební preference. Za neznalosti rodičovského statusu se druh školy jeví jako vhodná náhrada. Vzdělání je často využíváno jako jeden z faktorů měřících proměnnou socioekonomického statusu a druh navštěvované střední školy do značné míry představuje předvýběr těch, kteří dosáhnou vysokoškolského vzdělání a kteří nikoli.

Využití proměnné navštěvovaného druhu střední školy má potenciál vysvětlovat vzorce politického a volebního chování lépe, než je možné jen s proměnnou nejvyššího dosaženého vzdělání. Respondenti do zhruba 18–19 let věku nejsou diferencováni dle nejvyššího dosaženého vzdělání a přitom již druh navštěvované školy může sloužit jako aproximace budoucího vzdělanostního statusu. Jak naznačila empirická část tohoto článku, žáci gymnaziálních oborů budou ve svém volebním chování připomínat spíše vysokoškolsky vzdělaného člověka než studenti středních odborných škol a učilišť. To je dáno nejen rodinným prostředím, ze kterého pochází, ale rovněž i tím, jakým způsobem působí na jedince škola. Obdobný závěr platí pro respondenty do věku přibližně 25–26 let, kteří v analýzách běžně figurují jako stejná vzdělanostní kategorie bez ohledu na to, zda pracují nebo studují vysokou školu. Přitom nelze předpokládat, že by momentem zisku vysokoškolského diplomu došlo k zásadní změně volebního chování jedinců.

Aleš Kudrnáč je odborným pracovníkem Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i., na oddělení Sociologie politiky a zároveň působí jako Ph.D. student na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci. Zabývá se politickými postoji, hodnotami, preferencemi a chováním mladých lidí.

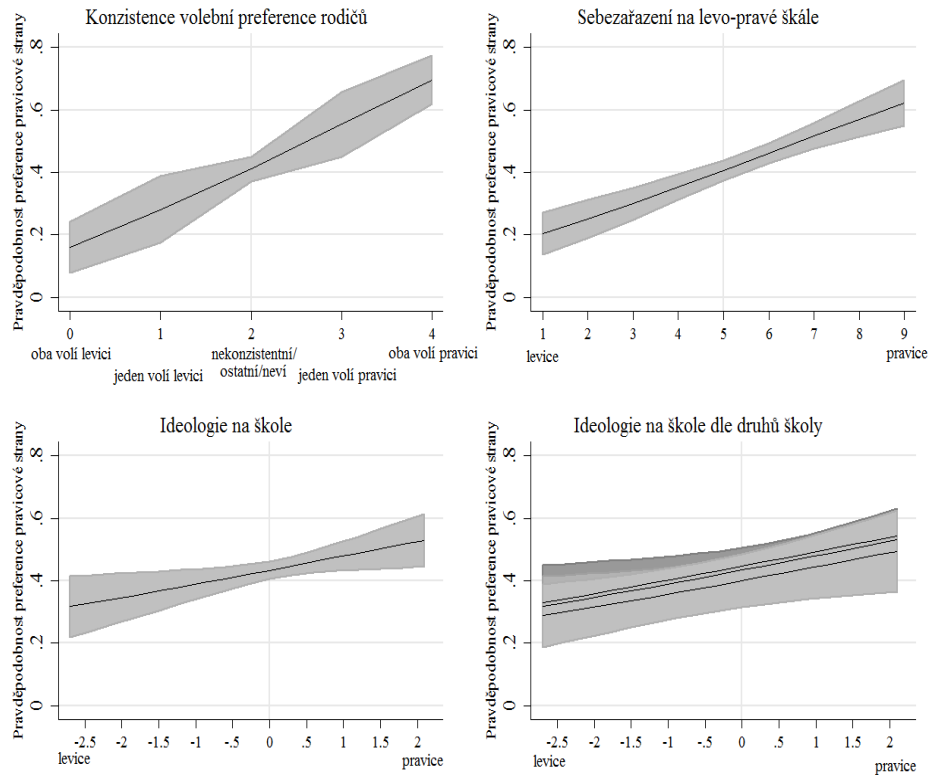
LITERATURA

ACHEN, C., 2002: Parental Socialization and Rational Party Identification. In: Political Behavior 24, č. 2.

- AMNÁ, E., 2012: How is Civic Engagement Developed Over Time? Emerging Answers from a Multidisciplinary Field. In: *Journal of Adolescence* 35, č. 3, s. 611-627.
- ALFORD, J. R. – FUNK, C. L. – HIBBING, J. R., 2005: Are Political Orientations Genetically Transmitted? In: *American Political Science Review* 99, č. 2, s. 153-167.
- BABIAKOVÁ, S. – KASÁČOVÁ, B., 2007: Hodnoty ve škole a výchova k hodnotám v sociálním kontexte. In: Šimoník, O. – Horká, H. – Střelec, S.: *Hodnoty a výchova*. Brno: MSD, spol. s r.o., s. 118-124.
- BECK, P. A. – JENNINGS, M. K., 1991: Family Traditions, Political Periods, and the Development of Partisan Orientations. In: *The Journal of Politics* 53, č. 3, s. 742-763.
- BHATTI, Y. K. – HANSEN, M., 2012: Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout Among First-Time Voters. In: *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 22, č. 4, s. 380-406.
- BRONFENBRENNER, U., 1979: *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press.
- CAMPBELL, A. – CONVERSE, P. E. – MILLER, W. E. – STOKES D. E., 1960: *The American Voter*. Chicago: University Of Chicago Press.
- COFFÉ, H. – VOORPOSTEL, M., 2010: Young People, Parents and Radical Right Voting. The Case of the Swiss People's Party. In: *Electoral Studies* 29, č. 3, s. 435-443.
- CONNELL, R. W., 1972: Political Socialization in the American Family: The Evidence Re-Examined. In: *Public Opinion Quarterly* 36, č. 3.
- DAVIES, J. C., 1965: The Family's Role in Political Socialization. In: *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 361, č. 1, s. 10-19.
- FIELDHOUSE, E. – CUTTS, D., 2012: The Companion Effect: Household and Local Context and the Turnout of Young People. In: *The Journal of Politics* 74, č. 3, s. 856-869.
- GALLEGO, A. – BUSCHA, F. – STURGIS, P. – OBERSKI, D., 2014: Places and Preferences: A Longitudinal Analysis of Self-Selection and Contextual Effects. In: *British Journal of Political Science*.
- GALSTON, W., 2001: Political Knowledge, Political Engagement, and Civic Education. In: *Annual Review of Political Science*, č. 4, s. 217-234.
- GREENSTEIN, F., 1960: The Benevolent Leader: Children's Images of Political Authority. In: *American Political Science Review* 54, s. 934-943.
- HARRIS, J. R., 1995: Where is the Child's Environment? A Group Socialization Theory of Development. In: *Psychological Review* 102, č. 3, s. 458-489.
- HIGHTON, B., 2009: Revisiting the Relationship Between Educational Attainment and Political Sophistication. In: *The Journal of Politics* 71, č. 4, s. 1564-1576.
- HOOGHE, M. – BOONEN, J., 2014: The Intergenerational Transmission of Voting Intentions in a Multiparty Setting: An Analysis of Voting Intentions and Political Discussion Among 15-year Old Adolescents and their Parents in Belgium. In: *Youth & Society* 20, č. 10, s. 1-23.

- HOOGE, M. – DASSONNEVILLE, R., 2013: Voters and Candidates of the Future. The Intention for Electoral Participation Among Adolescents in 22 European Countries. In: *Young: the Nordic Journal of Youth Research* 21, č. 1.
- JENNINGS, K. – NIEMI, R., 1974: *The Political Character of Adolescence: the Influence of Families and Schools*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- JENNINGS, K. – NIEMI, R., 1968: The Transmission of Political Values from Parent to Child. In: *American Political Science Review* 62, s. 169-184.
- KLEŇHOVÁ, M. – VOJTĚCH, J., 2011: Úspěšnost absolventů středních škol ve vysokoškolském studiu, předčasné odchody ze vzdělávání. Praha: NÚOV. Dostupné online:
http://www.nuov.cz/uploads/Vzdelavani_a_TP/VS_predcasne_odchody_2011_pro_www.pdf
- LANGTON, K. P. – JENNINGS, M. K., 1968: Political Socialization and the High School Civics Curriculum in the United States. In: *The American Political Science Review* 62, č. 3, s. 852-867.
- LEWIS-BECK, M. S. – NORPOTH, H. – JACOBY W. G. – WEISBERG, H. F., 2008: *The American Voter Revisited*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- LINEK, L. – LYONS, P., 2013: Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990 – 2010. Praha: SLON.
- LUSKIN, R. C. – MCIVER, J. P. – CARMINES, E. G., 1989: Issues and the Transmission of Partisanship. In: *American Journal of Political Science* 33, č. 2, s. 440-458.
- McFARLAND, D. A. – THOMAS, R. J., 2006: Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. In: *American Sociological Review* 71, č. 3, s. 401-425.
- NESBIT, R., 2012: The Influence of Family and Household Members on Individual Volunteer Choices. In: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*.
- NIEMI, R. G. – JUNN, J., 1998: *Civic Education: What Makes Students Learn*. New Haven: Yale University Press.
- PRŮCHA, J., 2009: *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál.
- SCHMID, Ch., 2012: The Value “Social Responsibility” as a Motivating Factor for Adolescents’ Readiness to Participate in Different Types of Political Actions, and its Socialization in Parent and Peer Contexts. In: *Journal of Adolescence* 35, s. 533-547.
- SIMONOVÁ, N., 2009: Proměny v mezigeneračním přenosu dosaženého vzdělání v České republice v historické perspektivě. In: *Sociologický časopis* 45, č. 2, s. 291-313.
- SMITH, M. L. – MATĚJŮ, P., 2011: Restratifikace české politiky. Vývoj třídně podmíněného volebního chování v České republice v letech 1992 – 2010. In: *Sociologický časopis* 1, č. 47, s. 33-60.
- SPOUSTA, V., 1996: *Metody a formy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita.

Graf č. 1: Srovnání efektu rodičovské volby, sebezařazení na levo-pravé škále, a průměrného sebezařazení na levo-pravé škále na škole na pravděpodobnost preference pravicové strany mladých lidí

Poznámka: šedé stíny představují 95 % intervaly spolehlivosti. Průměrná pravděpodobnost volby pravicové strany je vypočtena na základě kombinovaného modelu z tabulky č. 2 při zachování průměrné hodnoty ostatních nezávislých proměnných v modelu.